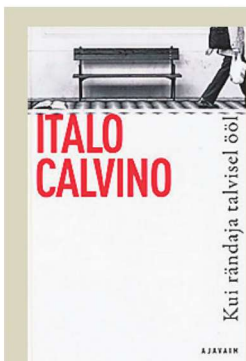

Ülevoolav muinasjutuline kirjandus

Italo Calvino, Kui rändaja talvisel ööl. Tõlkinud Eva Ingerpuu-Rümmel. Toimetanud Ülle Kiivet, kujundanud Andres Tali. Koolibri, 2012. 248 lk.

MART KULDKEPP

Raamatust varjatud struktuure ja tähendusi otsiv kirjanduskriitik on nagu konspiratsiooniteoreetik, muidugi mõõndusega, et ta on seda kõigest omaenda erialaselt piiratud valdkonnas. Mis jääb tal üle, kui satub autorile, kes ta samas mängus üle trumpab?

Kriitik peab mõnma, et Italo Calvino (1923–1985) kuulsaimat romaani on järeleproovitud mõõdupuude abil raske kirjeldada. Veelgi raskem on tal pakuda rahuldavaid vastuseid küsimustele, mida raamat ilmtingimata tekitab. Asi ei ole selles, nagu oleks teos segane. Vastupidi, sisemist loogikat on seal üleliia palju: seda pulbitseb üheaegselt väljapoole, pärisellu, kuid veelgi enam sissepoole, raamjutustuse sees puhkevatesse uutesse lugudesse. „Kui rändaja talvisel ööl” on sihikindlalt ja tihedalt, lausa hermeetiliselt läbikomponeeritud samal paranoilisel viisil, nagu kriitik seda lugeda võiks. See tähendab, et teosesse veidigi süvenedes jõuab kriitik kiiresti välja ei-tea-mitmendale metatasandile: hakkab nägema sümboloid sümbolite sees, viirastusi viirastuste taga, tunnetama selgelt ja ühekorraga autori intensiivset, peaaegu vägivaldset kohalolekut ja tema iroonilist, võib-olla pilkavat distantseeritust, seadma kahtluse alla omaenda ootusi kirjanduse suhtes ja esitama küsimusi, mille ainus vastus on küsimus ise. See on raamat, mis mängib lugejaga.

Mängu juurde kuulub seegi, et pealtnäha kõlblikke mõtteteri ja sedastusi, millest saaks tuletada võtme mõistmaks romaani kui terviku ideed, tähendust ja olulisust, leiab pea igal leheküljel. Ilmselt ongi need kõik mingil määral rakendatavad. Ent otstarbekam kui taandada Calvino teos ühele või teisele aluspõhimõttele on leppida sellise taandamise ebatäiuslikkusega: iga lubadus osutub varsti petteks, iga suure vaevaga ja vihjete abil üles leitud meistriteos võltsinguks, iga jutulõng katkenuks.

Vaieldamatu tõde, niipalju kui seda teoses leidub, on tervenisti kirjas kõige esimese lehekülje kõige esimeses lauses: „Just praegu hakkad sa lugema

Italo Calvino uut romaani „Kui rändaja talvisel ööl.” Nii see on. Ent edasi liikudes muutub see jõuliselt paika pandud tegelikkus järjest tinglikumaks, manipulatiivsemaks ning romaani viimase lehekülje viimane lause pole eri põhjustel kaugeltki mitte sama tõene kui esimene. Lugeja kõnetamine teises isikus ülen-dab autori Suure Venna või nukunäitleja positsioonile, kus ta omatahtsi niite tõmbab. Lugeja (kes võib olla, aga võib ka mitte olla sina või mina, Lugeja) on autori mängukann, *tabula rasa* või *everyman*, kellel pole õigupoolest muud soovi kui lugeda Italo Calvino uut romaani. Ent autor teeb talle pidevalt mitmesuguseid takistusi. Esiteks ei õnnestu tal juba ostetud teose lugemine: selgub, et see on valesti köidetud, nii et lugu jääb pooleli ja hakkab mõnekümne lehekülje järel korduma. Ebaõnnestub ka raamatu poes ümbervahetamine: tuleb välja, et romaan „Kui rändaja talvisel ööl” oli segastel asjaoludel läinud segamini Poola autori Tazio Bazakbali romaaniga „Väljaspool Malborki asulat”. Kui Lugejale antakse aga Bazakbali romaan, mida ta tahab edasi lugeda, selgub jätkates, et tegemist on hoopis millegi muuga ...

Raamatupoes kohtub Lugeja müstilise Lugejannaga. Lugeja hädadele raamatutega (kõik talle kättejuhtuvad tekstid on apokrüüfsed, osutuvad võltsinguteks, jäävad pooleli) lisandub meespeategelase tõmme naispeategelase poole. Tegelikult on mõlemad intriigid läbi põimunud: meile antakse mõista, et Lugejanna on täiuslik lugeja, Lugeja erootiline huvi tema vastu seguneb huviga romaani lõpuni lugemise vastu. Paralleelidena käest libisevatele

romaanidele tekib juurde kolmandaid ja neljandaid tegelasi, kes kõik komp-litseerivad Lugeja suhteid Lugejannaga. Esiteks on Lugejannal ebameeldiv öde, kelles on kehastunud pieteeditundetu, toorelt lahkav kirjandusanalüüs. Teiseks on Lugejal hulgaliselt rivaale, esiteks muidugi ekskallim, võltsingute võltsija Ermes Marana, kelle kohta liigub igasuguseid kuulujutte ja keda võib kahtlustada kogu intriigi punumises. Kolmas meespeategelane imetleb Lugejannat distant-silt, see on iirlane Silas Flannery, kes võiks olla täiuslik autor, kui ta suudaks kirjutada samamoodi, nagu Lugejanna loeb. Ja siis on Lugejannal veel sõber, skulptor Irnerio, kes põhimõtteliselt raamatuid ei loe, vaid kasutab neid muuks otstarbeks.

Sündmustiku kaudu antakse Lugejale mõista, et mängus on tumedad jõud ja ülemaailmne kirjanduslik-poliitiline vandenõu, millesse on infiltreerunud agendid, kelle hulka on infiltrerinud isikud, kes on ära ostnud inimesed, kes ... Ja kõigel sellel pole otsa ega äärt, umbes nagu „Tuhande ja ühe öö” lugudel. Mis ei takista siiski seda, et nagu muinasjutt ikka, päädib ka see lugu Lugeja ja Lugejanna abieluga. Ja asjaolu, et see on ainus lugu, mis raamatus lõpule jõuab, muudab lõpu omamoodi naeruväärseks.

Lugusid on palju: raamjutustuse sees võetakse žanr žanri haaval läbi terve romaanide palett: uduromaanist apokalyptilise romaanini, kümme algavat ja juba avalehekülgede järel katkevat juttu. Need lood tõukuvad omakorda ühe-teistkümnendast raamatust, tõelisest *Urtext*-ist, millest on teada ainult alguslõik, mis kõlab järgmiselt: „Kui rändaja

talvisel ööl väljaspool Malborki asulat, küünitades järsul nõlval kartmata tuult ja peapööritust vaatab alla tihenevasse pimedusse põimuvate liinide võrgus, ristuvate liinide võrgus, lehevaibal, kuhu kuu heidab valgust ümber tühja haa. „Milline neist lugudest jõuab lõpule?” küsib ta, kannatamatult jutustust oodates” (lk 236).

Calvino on selle krestomaatilise lõigu iga fraasi kirjutanud lahti omaette romaaniaalguseks – ainsaks erandiks „Kannatamatult jutustust oodates”, mis tegelikult sobiks raamjutustuse pealkirjaks ja võtab hästi kokku Lugeja meeleseisundi või öieti kogu tema olemuse. Sellises trikis pole tingimata midagi erakordselt leidlikku. Vastupidi, see juhib vaid tähelepanu kirjanduse põhimõttelisele avatusele ja lõpmatusse. Iga Lugeja, vähemalt selline, kes unistab olla autor, võib teha umbes sama, kui piisav kujutlusvõime lubab tal vaid mõista, kuivõrd pilgeni täis on ükskõik milline sõna võimalikku ainet ja potentsiaali. Taoline pedagoogiline vaatenurk kirjandusele lubaks Calvino romaani klassifitseerida õpiku või täpsemalt omamoodi tekstivihikuna, mis sisaldab näiteid kirjandusliku kujutlusvõime rakendusvõim-lustest. Võrdluseks võib tuua Georges Pereci „Elu, kasutusjuhendi” (tõlkinud Anti Saar, 2012). Calvino näitlikustab neid võimalusi meelevaldsete, kuid konkreetsete ülesannete lahenduskäikudena. Näiteks: kirjutage sümboolne-tõlgenduslik romaan pealkirjaga „Küünitades järsul nõlval”, seejärel aga poliitilis-eksistentsiaalne romaan „Kartmata tuult ja peapööritust” jne ...

Calvino huvi kujutlusvõime vastu on seotud tema tegevusega potentsiaalse kirjanduse uurimisele pühendatud rühmituses Oulipo, kuhu kuulusid ka prantslane Georges Perec, ameeriklane Harry Mathews ja teisi tuntud kirjanikke. Kummalised formaalsed piirangud (mille tuntuim väljendus on Pereci lipogrammatiline romaan „La Disparition”, 1969), ranged mängureeglid ja matemaatilised skeemid olid oulipolaste loomeprotsessist siiski vaid üks osa. Nende käsitöölembusest ja inspiratsioonipõlgusest tulenes paradoksaalsel moel ka ülevoolav jutupajatamismõnu, originaalsus ja klišeedevabadus. Seetõttu, sarnaselt aluspõhimõttega, pole Calvino romaani ka mingile formaalsele lähte-ülesandele taandada eriti kõnekas. Küll aga leidub selles tekstivihikus mõõtmatu hulgal uusi võimalikke ülesandeid, mille lahendamine võiks anda käesolevaga võrreldava tulemuse.

Näiteks tuleb ses 1979. aastal ilmunud raamatus esile mitmeid seiku, mis iseäranis eestlase mõtte lendu lasta lubaksid. Millisest teises tõlkeromaanis võiks leida midagi umbkaudugi sarnast järgmisele lausele: „Et kas Ahti ja Viljandi on sama isik?” (lk 87). Ja veelgi enam, võib tõsimeelselt väita, et selles lauses on kokku võetud Eesti ajaloolise järjepidevuse paradoks.

1979. aastal ilmunud „Kui rändaja talvisel ööl” on itaalia kirjandusklassiku Italo Calvino kuulsaim romaan. Selle raamjutustuses võetakse žanr žanri haaval läbi terve romaanide palett.

Internet